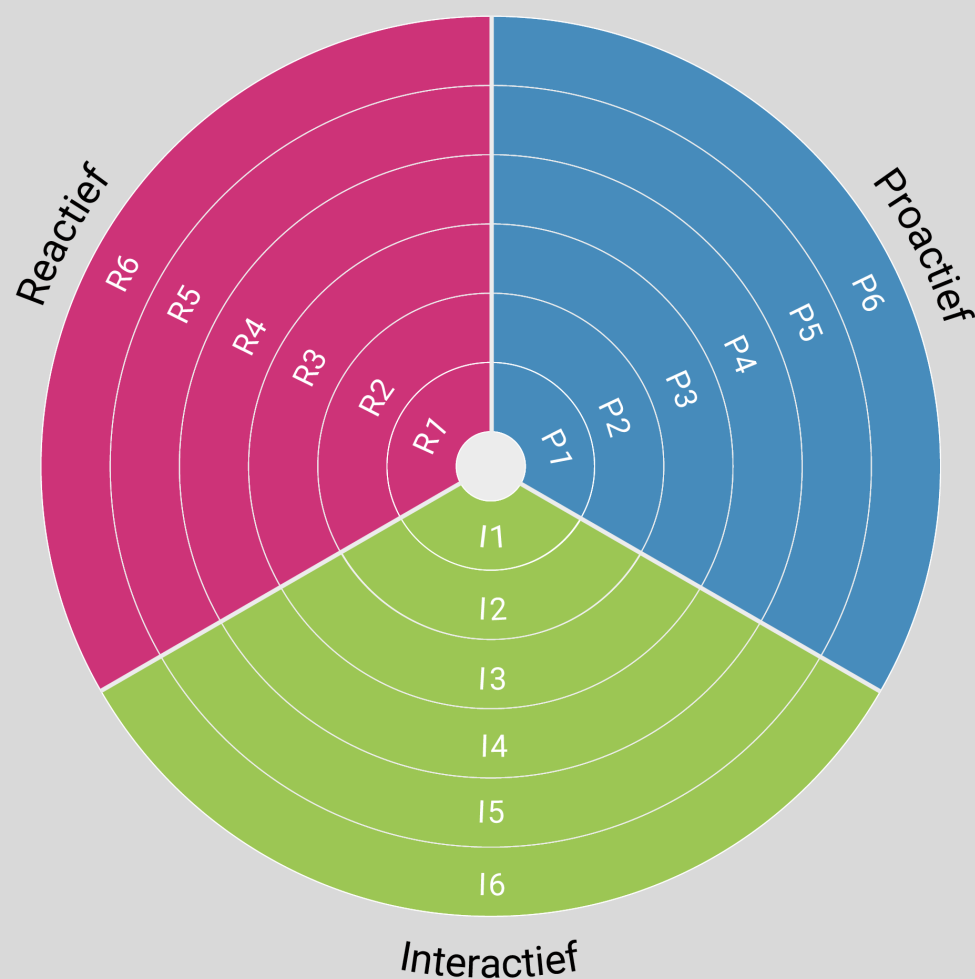

Muzikale vaardigheden

Algemene vaardigheden

Denken en handelen

- Creativiteit
- Digitale geletterdheid
- Feedback
- Respect & begrip

Jezelf kennen

- Emotieregulering
- Mogelijkheden & uitdagingen
- Participatie
- Taakgerichtheid

Omgaan met anderen

- Artistieke expressie
- Geven & nemen
- Presenteren
- Taalbegrip

ONTWIKKELINGSFASE	REACTIEF	PROACTIEF	INTERACTIEF
	R1 Ervaart geluid	P1 Maakt onbewust geluiden	I1 Relateert zich onbewust aan geluiden
1. Verwarring en Chaos : geen zichtbaar bewustzijn van geluid	R1A De leerling krijgt een rijke variatie aan klanken aangeboden.	P1A De leerkracht versterkt de natuurlijke geluiden die de leerling maakt en zet onwillekeurige bewegingen om in geluiden.	I1A De leerkracht biedt geluiden aan en reageert op empathische wijze op de geluiden die de leerling maakt.
	R1B De leerling krijgt uiteenlopende soorten muziek aangeboden.	P1B De leerling maakt geluiden door bewegingen te maken samen met een ander.	I1B De leerkracht modelleert interactie met geluid.
	R1C De leerling krijgt muziek in verschillende contexten aangeboden.	P1C De leerling ervaart geluiden die in verschillende contexten worden aangeboden.	I1C De leerkracht biedt activiteiten aan in verschillende contexten om interactie te bevorderen.
	R1D De leerling krijgt muziek en geluiden aangeboden die gekoppeld zijn aan andere sensorische ervaringen.	P1D De leerling doet ervaringen op van activiteiten die een beroep doen op de multi-sensorische beleving.	I1D De leerkracht biedt activiteiten aan die van nature multi-sensorisch zijn om de interactie door geluid te bevorderen.
	R2 Toont een opkomend besef van geluid	P2 Maakt geluiden vanuit intentie	I2 Communiqueert met anderen door geluid
2. Bewustwording en intentionaliteit (enige bewustzijn voor geluid en van de gevarieerdheid hiervan)	R2A De leerling toont een bewustzijn van het horen van geluiden.	P2A De leerling maakt bewust geluiden, heeft steeds meer controle over wat hij doet en kan bewust variëren met geluiden.	I2A De leerling geeft met geluid een respons op anderen.
	R2B De leerling geeft verschillende reacties op een afwisseling van geluid (bv stil/luid) en/of veranderingen in geluid (bv harder worden).	P2B De leerling uit gevoelens door geluid.	I2B De leerling maakt een geluid om een reactie van anderen te stimuleren.
	R2C De leerling reageert steeds meer op muzikale geluiden, onafhankelijk van de context.	P2C De leerling produceert geluiden in verschillende settings/ contexten.	I2C De leerling komt tot interactie (in toenemende mate) onafhankelijk van de context.
	R2D De leerling reageert op muzikale geluiden die gekoppeld zijn aan andere sensorische input.	P2D De leerling maakt geluid als onderdeel van multi-sensorische activiteiten.	I2D De leerling komt tot interactie waarbij geluid tevens invloed heeft op andere zintuigen.
	R3 Reageert op eenvoudige patronen in geluid waarin herhaling of regelmaat zit	P3 Speelt eenvoudige patronen in geluid door herhaling of regelmaat	I3 Communiqueert door het imiteren van het geluid van anderen en door te herkennen zelf geïmiteerd te worden
3. Relaties, repetitie en regelmaat (een groeiende bewustwording van de klankeigenschappen en de relatie ertussen)	R3A De leerling herkent, en reageert op, een herhaling van geluiden.	P3A De leerling creëert bewust eenvoudige patronen door herhaling.	I3A De leerling herkent wanneer het eigen geluid wordt geïmiteerd.
	R3B De leerling herkent, en reageert op, een gelijkmatige puls.	P3B De leerling creëert bewust eenvoudige patronen in een regelmatige maat.	I3B De leerling imiteert een geluid dat door een ander gemaakt wordt.
	R3C De leerling herkent en reageert op eenvoudige patronen met regelmatige veranderingen.	P3C De leerling creëert bewust eenvoudige patronen door regelmatige veranderingen.	I3C De leerling herkent eigen patronen die geïmiteerd worden.
	R3D De leerling reageert op geluiden die worden gebruikt om andere dingen te symboliseren (in beweging, beeld, klank en/ of woord).	P3D De leerling zet geluid in om iets anders te symboliseren.	I3D De leerling imiteert eenvoudige patronen van een ander (met herhaling, gelijkmatigheid of regelmatige variatie).
	R4 Herkent motieven, reageert erop en legt verbanden ertussen	P4 Maakt onderscheidende groepen van muzikale klanken (motief) en koppelt ze coherent	I4 Is betrokken in dialoog door het gebruik van motieven
4. Klanken vormen clusters (groeiend perceptie van groepen van klanken en de mogelijke relaties hiertussen)	R4A De leerling herkent motieven en reageert hierop.	P4A De leerling (re)creëert onderscheidende motieven (groepen van muzikale klanken).	I4A De leerling creëert muzikale motieven in de veronderstelling dat deze een coherente respons opleveren.
	R4B De leerling herkent en reageert op variaties of herhaling in motieven.	P4B De leerling combineert muzikale motieven door herhaling of variatie.	I4B De leerling imiteert motieven die gemaakt worden door anderen.
	R4C De leerling herkent een coherente opeenvolging van verschillende muzikale motieven.	P4C De leerling creëert al improviserend verschillende motieven.	I4C De leerling reageert op anderen door andere motieven op coherente wijze toe te passen.
	R4D De leerling reageert op muzikale motieven die gebruikt worden om andere dingen te symboliseren.	P4D De leerling gebruikt muzikale motieven om andere dingen te symboliseren.	I4D De leerling communiceert met logische patronen van beurt geven, waarbij ook simultaan gespeeld kan worden.
	R5 Verhoudt zich tot hele stukken: herkent de structuur, reageert op algemene kenmerken en ontwikkelt voorkeuren	P5 Creëert en reproduceert korte en eenvoudige muziekstukken, van toenemende lengte en complexiteit; steeds meer in de maat en (en indien van toepassing) op toon	I5 Voert uit, of improviseert, samen met anderen met behulp van steeds meer ontwikkelde samenwerkingsvaardigheden
5. Diepere structurele verbindingen	R5A De leerling verhoudt zich tot hele muziekstukken, raakt vertrouwd met steeds meer verschillende muziek en ontwikkelt een voorkeur.	P5A De leerling speelt korte en eenvoudige muziekstukken, van toenemende lengte en complexiteit.	I5A De leerling voert gelijktijdig met anderen eenvoudige stukken op, waarbij ze een gemeenschap deel hebben.
	R5B De leerling herkent belangrijke structuren zoals refrein en couplet.	P5B De leerling improviseert op bekende muziekstukken, varieert op eenvoudige wijze met het oorspronkelijke materiaal.	I5B De leerling voert samen met anderen uit, met behulp van steeds meer ontwikkelde samenspelvaardigheden en met behoud van een onafhankelijk deel.
	R5C De leerling reageert op belangrijke kenmerken in de muziek (zoals tempo, modus, en structuur/klankkleur).	P5C De leerling creëert korte en eenvoudige stukken, mogelijk olopend in grootte, complexiteit en samenhang, waarbij gebruik gemaakt kan worden van algemene karakteristieken van bepaalde gevoelens. Ze kunnen ook gelinkt worden naar externe associaties.	I5C De leerling improviseert met anderen, herhaalt, varieert of bouwt verder op eenvoudig aangeboden materiaal.
	R5D De leerling reageert met 'gevoelenswaarde' op muziekstukken door associaties met objecten, mensen of evenementen.	P5D De leerling heeft de capaciteit om korte, eenvoudige (muziek)stukken uit te voeren, met de mogelijkheid om door te groeien naar de behoefte om langere en complexere materiaal aan te kunnen.	I5D De leerling improviseert met anderen waarbij hij ze materiaal aanbiedt om te gebruiken.
	R6 Verhoudt zich tot muziekstukken als abstracte verhalen waarin patronen of noten herhaald of gevarieerd worden om betekenis te geven. Maakt onderscheid tussen muziekstijlen en uitvoeringen.	P6 Communiqueert door een expressieve uitvoering, met toenemende technische beheersing. Creëert muziekstukken om een bepaald effect na te streven.	I6 Maakt expressief muziek met anderen. Het repertoire wordt steeds breder qua nummers, stijlen en genres.
6. Volgroeide artistieke expressie	R6A De leerling ontwikkelt een volwassen reactie op muziek, en geeft betekenis aan muziekstukken als 'verhalen in geluid'.	P6A De leerling speelt of zingt expressief met originele interpretaties.	I6A De leerling is zich bewust van, en kan zich aan passen aan, de expressiviteit van de muziek creërende groep.
	R6B De leerling is steeds vertrouwder met een toenemend aantal muziekstijlen en genres en ontwikkelt voorkeuren.	P6B De leerling improviseert op muziek in een bekende stijl of stijlen om een gewenst effect over te brengen.	I6B De leerling draagt zijn eigen expressiviteit over aan anderen die spelen of zingen in een ensemble.
	R6C De leerling is steeds vertrouwder met verschillende uitvoeringen van muziekstukken en verschillende stijlen van uitvoeringen en ontwikkelt een voorkeur.	P6C De leerling componeert muziekstukken in een vertrouwde stijl om gewenste effecten over te brengen.	I6C De leerling improviseert in coherentie met anderen en deelt en ontwikkelt op steeds meer geavanceerde manieren.
	R6D De leerling wordt zich bewust van hoe muziek als abstracte verhalen in geluid zich relateert tot andere media (zoals woorden, beweging etc) om multi modale betekenis te geven.	P6D De leerling ontwikkelt technische vaardigheden om aan de eisen van een breder repertoire te voldoen.	I6D De leerling ontwikkelt steeds geavanceerdere ensemblevaardigheden en beheerst materiaal van groeiende technische en muzikale complexiteit als onderdeel van een groep.

Fase 1. Verwarring en Chaos : geen zichtbaar bewustzijn van geluid					
Segment	Beschrijving segment	Element	Beschrijving element	Strategie	Voorbeelden muzikaal gedrag (gebaseerd op CED en Op weg)
R1 Ervaart geluid	R1 De leerling lijkt geen aandacht te hebben voor geluiden die aangeboden worden. Naast reflex-reacties, kunnen er geen consistente reacties geobserveerd worden.	R1A De leerling krijgt een rijke variatie aan klanken aangeboden.	R1A De leerling reageert niet specifiek op de rijke variatie van auditieve ervaringen die wordt aangeboden, anders dan reflex-reacties. Het gebruik van de stem (zoals praten, hummen, zingen en fluisteren) is zeer waardevol in het aanbod van geluiden, evenals andere lichaamsgeluiden (zoals klappen, klikken, tappen en stampen). Het geluid van alledaagse materialen als papier of hout kunnen, net als het geluid van instrumenten, aantrekkelijk zijn voor de leerling. Met eenvoudige materialen kan de leerling kennis maken met verschillende soorten geluiden: hoog en laag, kort en lang, zacht en hard. Ze kunnen harmonisch of puur zijn, helder of dof. Ze kunnen vanuit verschillende posities komen: van voor of achter, van links of rechts, van boven of beneden. Tenslotte kunnen geluiden van een vaste plek komen of bewegen.		<ul style="list-style-type: none"> Muziek ondergaan (W1). In nabijheid ervaren van klank en stem (W1).
		R1B De leerling krijgt uiteenlopende soorten muziek aangeboden.	R1B De leerling komt in aanraking met verschillende genres van klassiek tot hiphop, van volksliedjes tot fuga's, van drumstel tot didgeridoo en doet daarmee rijke auditieve ervaringen op. De leerling reageert niet specifiek op een gevarieerd muzikaal aanbod, anders dan reflex-reacties (zoals het schrik-effect bij harde muziek). Aandachtspunt hierbij is de herkenbaarheid van muziek. Dit is voor iedereen belangrijk, maar leerlingen met een beperking hebben mogelijk nog meer herhaling nodig om muziek te herkennen.		<ul style="list-style-type: none"> Muziek ondergaan (W1).
		R1C De leerling krijgt muziek in verschillende contexten aangeboden.	R1C De leerling reageert niet specifiek op een verscheidenheid van contexten die wordt aangeboden, anders dan reflex-reacties. Het is belangrijk om na te denken over de omgeving waarin de muziek aangeboden wordt. In een kleine afgesloten ruimte zal muziek anders worden ervaren (intensiever) dan bijvoorbeeld in een klaslokaal waarin de leerling eerder afgeleid kan worden door andere zaken. Toch is een divers aanbod van locaties waardevol voor de leerling, evenals het aanbieden van verschillende sociale contexten (individueel, in de klas, met de hele school).		<ul style="list-style-type: none"> Muziek ondergaan (W1).
		R1D De leerling krijgt muziek en geluiden aangeboden die gekoppeld zijn aan andere sensorische ervaringen.	R1D De leerling maakt vooral reflex-reacties op de multi-sensorische ervaringen die aangeboden worden. Muziek kan gecombineerd worden met andere sensorische ervaringen zoals tast, beweging, licht en geur. Door deze geïntegreerde aanpak komen sommige leerlingen tot een eerste reactie op muziek. Communicatie kan bevorderd worden door gebruik te maken van associatie. Associatie is een basisreactie bij muziek; muziek dat gekoppeld wordt aan een bepaald persoon, plaats of activiteit kan hier ook emotioneel aan gekoppeld worden.		
P1 Maakt onbewust geluiden	P1 De leerling maakt onbewust geluiden met zijn lichaam. Deze geluiden kunnen direct (bv hand tikken) of indirect zijn (bv via een switch/knop). Er is geen controle over de eigen bewegingen en de leerling reageert niet zichtbaar op de geluiden die hij zelf maakt.	P1A De leerkracht versterkt de natuurlijke geluiden die de leerling maakt en zet onwillekeurige bewegingen om in geluiden.	P1A De leerling verandert zijn bewegingen niet door het geluid dat hij hoort. Tijdens de activiteit wordt aandacht geschonken aan de natuurlijke geluiden die de leerling maakt en deze worden geaccentueerd of versterkt. Onwillekeurige bewegingen worden omgezet in geluid.	Zet de onbewuste bewegingen van de leerling om in geluid dmv bijvoorbeeld een soundbeam of wind chimes.	<ul style="list-style-type: none"> Ongericht, niet in de maat, slaan op een Orff-instrument als een houtblok of tamboerijn (2).
		P1B De leerling maakt geluiden door bewegingen te maken samen met een ander.	P1B De leerling doet ervaringen op in het maken van geluid samen met de leerkracht (zoals samen een instrument spelen). De leerkracht is leidend in het maken van het geluid en de bewegingen. De leerling toont geen onafhankelijke wil.	Help de leerling bij het vasthouden van bijvoorbeeld een maracas en maak samen de beweging zodat het instrument klinkt.	
		P1C De leerling ervaart geluiden die in verschillende contexten worden aangeboden.	P1C De leerling doet ervaringen op in het maken van geluid in verschillende ruimtes, zoals het muzieklokaal, het klaslokaal, of de hal. Daarnaast wordt een breed aanbod van sociale contexten aangeboden, zoals alleen muziek maken, samen met de leerkracht, met de hele klas of met de hele school. De verschillende contexten lijken geen invloed te hebben op de geluidsproductie van de leerling. Men dient in gedachten te houden dat de wil van de leerling om te ontwikkelen afhankelijk kan zijn van verschillende externe en interne factoren, zoals het tijdstip op de dag of medische conditie.		
		P1D De leerling doet ervaringen op van activiteiten die een beroep doen op de multi-sensorische beleving.	P1D De leerling doet multi-sensorische ervaringen op, door het stimuleren van het maken van geluid. Deze zintuiglijke ervaringen gaan bijna altijd samen, zoals een bekken dat glimt in het licht, de geur van een calabas of het trillen van een oceandrum of gitaar. De multi-sensorische ervaringen lijken geen effect te hebben op de leerling bij het maken van geluid, maar door de gevarieerdheid van ervaringen is het belangrijk dat de docent alert is op de mogelijke reacties die een leerling mogelijk wel kan geven.		
I1 Relateert zich onbewust aan geluiden	I1 Pogingen om tot interactie te komen met de leerling, zoals het maken van geluiden, het reageren op, of kopiëren van geluiden van de leerling, hebben geen zichtbaar effect. De leerling toont geen inzicht in het 'zelf' en de 'ander' op het gebied van geluid.	I1A De leerkracht biedt geluiden aan en reageert op empathische wijze op de geluiden die de leerling maakt.	I1A De leerling reageert niet op de inspanning van de leerkracht om tot interactie te komen. Strategie: Volg je instinct in de interactie met de leerling. Wees sensitief voor elke mogelijke reactie en reageer op de eigen geluiden van de leerling. Observatie en een empathische reactie zijn essentieel in het contact met de leerling. Wees alert op elke geluid of beweging van de leerling, welke een eerste stap kunnen zijn in vroege communicatie. Vanuit intuïtie kun je herhalen of variëren op het geluid van de leerling, waardoor de leerling misschien uitgedaagd wordt om datgene nogmaals te ervaren.	Reageer met je stem op de geluiden van de leerling en herhaal dit. Probeer op verschillende manieren, van een zachte stem tot harde stem. Zoek in je reactie een balans tussen fantasieerijk en systematisch reageren.	
		I1B De leerkracht modelleert interactie met geluid.	I1B De leerling geeft geen zichtbare reactie bij het modelleren van interactie met geluid.	Door middel van modelleren geef je aan de leerling een voorbeeld van 'geven en nemen' in de muziek (=reageren op). Hierbij neemt iemand anders de rol aan van de leerling. In de eenvoudigste vorm maakt je een geluid dat de ander herhaalt. Dit kun je uitbreiden naar complexere sequensen.	
		I1C De leerkracht biedt activiteiten aan in verschillende contexten om interactie te bevorderen.	I1C De leerling maakt enkel reflex-reacties of er vinden toevallige interacties plaats, ondanks de gevarieerdheid in contexten. Strategie: Hoewel de meest geschikte manier om tot interactie te komen de individuele benadering is (leerkracht-leerling), met een minimum aan externe afleidingen, is het aan te bevelen om ook systematisch andere contexten aan te bieden (zowel sociaal en akoestisch).		
		I1D De leerkracht biedt activiteiten aan die van nature multi-sensorisch zijn om de interactie door geluid te bevorderen.	I1D De leerling maakt enkel reflex-reacties of er vinden toevallige interacties plaats, ondanks de toevoeging van multi-sensorische elementen. In 'het gewone leven' vindt interactie door geluid vaak plaats als onderdeel van een breder patroon van multi-sensorisch contact. Daarom kan het nuttig zijn om deze multimodaliteit te gebruiken om interactie te bevorderen. Wees alert op een mogelijke reactie van de leerling die zich kan uiten in elke mogelijk fysieke verandering.	Je kunt vocale geluiden aanvullen met beweging, gebaren, aanraking, gezichtsuitdrukkingen en geur.	

Fase 2. Bewustwording en intentionaliteit (enige bewustzijn voor geluid en van de gevarieerdheid hiervan)					
Segment	Beschrijving segment	Element	Toelichting element	Strategie	Voorbeelden muzikaal gedrag (gebaseerd op CED en Op weg)
R2 Toont een opkomend besef van geluid	R2 De leerling reageert op verschillende wijze op de diverse geluiden die worden aangeboden (lachen, ogen openen van verbazing etc). De leerling kan ontdekken dat hetzelfde geluid verschillend kan klinken in een andere omgeving (een stem klinkt in een kleine ruimte bijvoorbeeld anders dan in een hal die echoot). De leerling kan zich bewust worden dat bepaalde geluiden bij bepaalde contexten of personen horen.	R2A De leerling toont een bewustzijn van het horen van geluiden.	R2A De leerling reageert in toenemende mate op een of meerdere geluiden.	R2A Blijf, zoals ook bij fase 1, een gevarieerd aanbod van auditieve ervaringen aanbieden. Observaties leveren je informatie op voor het plannen van nieuwe auditieve ervaringen. Is de reactie consequent? Went de leerling aan bepaalde geluiden? Hoe lang duurt dit? Herhaal geluiden, maar varieer ook licht in de geluiden die je aanbiedt.	<ul style="list-style-type: none"> • Ongericht bewegen op de muziek met het lichaam (1). • Hebben van gerichte aandacht voor geluid (W2).
		R2B De leerling geeft verschillende reacties op een afwisseling van geluid (bv stil/luid) en/of veranderingen in geluid (bv harder worden).	R2B De leerling reageert door middel van beweging, verandering in houding, vocalisatie, of andere vormen van zelfexpressie op geluiden die hard of zacht zijn, hoog of laag zijn, verschillende tenses hebben, vanuit verschillende kanten komen of een verandering in een van deze dimensies.	R2B Biedt contrasterende geluiden aan en bekijk in welke geluiden de leerling geïnteresseerd, of juist niet in geïnteresseerd is.	<ul style="list-style-type: none"> • Genieten van muziekactiviteiten en tot rust of los komen bij muziekactiviteiten (1). • Blij reageren op vrolijke muziek (2). • Reageren met bewegingen op vrolijke muziek (2). • Reactie geven op eenvoudige tegenstellingen (W3).
		R2C De leerling reageert steeds meer op muzikale geluiden, onafhankelijk van de context.	R2C De leerling reageert op vergelijkbare wijze op muzikale geluiden onafhankelijk van de context.	R2C Geef de leerling de mogelijkheid om verschillende geluiden en muziek te horen in verschillende contexten, bijvoorbeeld in verschillende akoestische omgevingen, met verschillende mensen, in verschillende sociale settings en op verschillende momenten van de dag.	<ul style="list-style-type: none"> • Gericht kijken en volgen van geluid (W2).
		R2D De leerling reageert op muzikale geluiden die gekoppeld zijn aan andere sensorische input.	R2D De leerling reageert op muzikale geluiden die hij ervaart in combinatie met andere sensorische input en door associatie met bepaalde mensen, plaatsen of activiteiten.	R2D Koppel muziek en muzikale geluiden aan andere sensorische ervaringen zoals tast, beweging, licht en geur. Deze koppeling kan op natuurlijke wijze ontstaan, bijvoorbeeld in snoezelruimte of disco. Maak consequent koppelingen met bepaalde muzikale geluiden en bepaalde mensen, locaties of activiteiten.	
P2 Maakt geluiden vanuit intentie	P2 De leerling maakt vanuit een intentie geluiden. Deze geluiden kunnen op verschillende manieren voortgebracht worden, zoals vocaal, instrumentaal of digitaal (via knop/switch of ultrasone). De leerling heeft steeds meer controle over wat hij doet en kan bewust variëren met geluiden. De leerling kan steeds meer gevoelens uiten door geluiden te maken. De geluiden worden in toenemende mate in verschillende contexten gemaakt, of als onderdeel van multi-sensorische activiteiten. De leerling kan muziek koppelen aan specifieke personen, plaatsen of activiteiten.	P2A De leerling maakt bewust geluiden, heeft steeds meer controle over wat hij doet en kan bewust variëren met geluiden.	P2A De leerling maakt vanuit intentie geluiden. Hij onderzoekt een of meerdere geluiden en anticipeert hierop door bijvoorbeeld geluid te herhalen.	P2A Biedt, net als bij fase 1, een brede range van geluiden aan en observeer de reactie van de leerling goed. Zit er consequentie in de reactie van de leerling? Reageert de leerling vooral op bepaalde geluiden? Hoe lang duurt de reactie? En verschilt de reactie per geluid? Voorbeeld: als een kind reageert op de gong, reageert het dan ook op het geluid van een cimbaal? En hoe zit het met andere metalen klinkende instrumenten?	<ul style="list-style-type: none"> • Nazingen van klanken uit een liedje (1). • Gericht slaan op een orff-instrument als een houtblok, trom of tamboerijn, niet in de maat (3). • In beweging brengen van een willekeurig een instrument wat binnen bereik is (W1). • Proberen van het krijgen van geluid uit een instrument (W3). • (W3) Experimenteren met willekeurige geluidjes (W3).
		P2B De leerling uit gevoelens door geluid.	P2B De leerling maakt geluid, vocaal of behulp van andere geluidsbronnen, om zijn gevoelens te uiten. Deze geluiden kunnen ondersteunt worden door andere fysieke gedragingen van de leerling. De leerling uit vrolijkheid bijvoorbeeld door gillets en door met armen te flapperen; verdriet door huilen; frustratie door roepen en stampen.	P2B Je kunt situaties creëren waarin (positieve) emoties van de leerling gestimuleerd worden en de leerling stimuleren om zich te uiten door geluid. Je kan hierbij de geluiden, bewegingen en gedragingen van de leerling herhalen.	<ul style="list-style-type: none"> • Geluiden van lust en onlust laten horen als reactie op muziek (W1).
		P2C De leerling produceert geluiden in verschillende settings/ contexten.	P2C De leerling produceert geluiden in verschillende contexten, zoals verschillende omgevingen, of met verschillende mensen.	P2C Geef de leerling de mogelijkheid om geluiden te kunnen maken in verschillende akoestische omgevingen, bij verschillende gelegenheden en op verschillende momenten van de dag.	
		P2D De leerling maakt geluid als onderdeel van multi-sensorische activiteiten.	P2D De leerling maakt vanuit intentie geluid bij multi-sensorische activiteiten. Voorbeeld: tegen een cimbal slaan en dan genieten van de schittering, het geluid, de vibratie en de reflectie.	P2D Biedt diverse activiteiten aan waarbij de leerling verschillende ervaringen op kan doen met tast (warm/koud, zacht/hard etc), vibratie, kleur en licht. Let bij je observatie op welk aspect de leerling vooral aantrekkelijk vindt en welke niet.	<ul style="list-style-type: none"> • Verkennen van een instrument door deze te bekijken en aan te raken (1).
I2 Communiqueert met anderen door geluid	I2 De leerling gebruikt geluid om zich te verhouden tot anderen. Dit kan door geluid te maken als reactie op geluid, of door geluid te maken om ander geluid te ontlokken. De geluiden kunnen vocaal zijn, of gemaakt worden op externe middelen (bv door ergens op tikken). Er is geen sprake van bewust imitatie. Door geluid te maken wordt het besef van de 'zelf' en de 'ander' ontwikkeld.	I2A De leerling geeft met geluid een respons op anderen.	I2A De leerling maakt geluiden als reactie op geluiden van anderen. De geluiden kunnen vocaal gemaakt worden of door 'externe' middelen (tikken, bonsen etc). Er is geen sprake van opzettelijke imitatie in deze fase.	I2A Biedt veel mogelijkheden tot interactie, bij voorkeur in een omgeving met minimale afleiding. Probeer verschillende soorten geluiden, waarbij vocale geluiden effectief zijn om mee te starten. Houdt er rekening mee dat de leerling mogelijk gevoelig is voor bepaalde geluiden of bepaalde voorkeuren heeft. Wees voorbereid op een mogelijke reactie van de leerling. Wees hiervoor	<ul style="list-style-type: none"> • Geluiden maken wanneer er (door anderen) gezongen wordt (1). • Nadoen van eenvoudige geluiden (2). • Nazingen (imiteren van klank of toon) van woorden uit een liedje (3). • Maken van willekeurig geluidjes bij muzikaal contact (W2).
		I2B De leerling maakt een geluid om een reactie van anderen te stimuleren.	I2B De leerling maakt geluid in de veronderstelling dat dit anderen stimuleert om geluid te maken. Deze veronderstelling kun je zien aan een pauze die volgt op het geluid van de leerling, en bij een positieve reactie, een herhaling van deze cyclus. Strategie:	I2B Maak de leerling er van bewust van dat een geluid van hemzelf, een geluid van een ander tot effect heeft (herkennen van actie-reactie). De reactie moet direct en consequent worden gegeven.	
		I2C De leerling komt tot interactie (in toenemende mate) onafhankelijk van de context.	I2C De leerling komt tot interactie in verschillende contexten (met verschillende mensen, in verschillende omgevingen etc).	I2C Geef de leerling de mogelijkheid om te kunnen communiceren in verschillende omgevingen, zoals met verschillende mensen, verschillende akoestische omgevingen, in verschillende sociale omgevingen en op verschillende momenten van de dag.	
		I2D De leerling komt tot interactie waarbij geluid tevens invloed heeft op andere zintuigen.	I2D De leerling komt tot interactie waarbij geluid gekoppeld kan worden aan andere zintuigen, zoals zicht en tast. Menselijke reacties zijn typisch multi-sensorisch.	I2D Volg je intuïtie in de communicatie met de leerling (denk aan oogcontact, tast, beweging, gezichtsuitdrukkingen en het gebruik van gezamenlijke materialen).	

Fase 3. Relaties, repetitie en regelmaat (een groeiende bewustwording van de klankeigenschappen en de relatie ertussen)					
Segment	Beschrijving segment	Element	Beschrijving element	Strategie	Voorbeelden muzikaal gedrag (gebaseerd op CED en Op weg)
R3 Reageert op eenvoudige patronen in geluid waarin herhaling of regelmaat zit	R3 De leerling herkent/ontdekt patronen in geluid, zoals een serie van geluiden gespeeld in een beat of een regelmatige verandering in geluid (zoals hoger of lager worden, harder of zachter worden). Geluiden kunnen andere dingen symboliseren, zoals dat een triangel het muziekklokaal kan symboliseren.	R3A De leerling herkent, en reageert op, een herhaling van geluiden.	R3A De leerling reageert (in beweging, beeld, klank en/of woord) op patronen in vocale of instrumentale geluiden waarin herhaling zit. De geluiden kunnen een regelmatige puls vormen (zie R3B), maar dit hoeft niet. De reactie kan bestaan uit herhalen of imitatie van het geluid (zie P3 en I3).	R3A Begin met voorkeurgeluiden van de leerling om een reactie te stimuleren. Wanneer de leerling een reactie geeft op dit geluid, kan er gevarieerd worden in geluiden. Bedenk dat een leerling soms pas een reactie geeft als het aan het geluid gewent is.	<ul style="list-style-type: none"> • (zelfstandig) Uitvoeren van (grof) motorische handelingen bij een liedje (3/4). • Dansen met verschillende materialen en attributen (4) • Herkennen van dezelfde geluiden bij bv gehoorkokers gevuld met rijst/erwten (4). • Benoemen of een toon zeer sterk of zeer zacht is, of heel lang of kort duurt (5)
		R3B De leerling herkent, en reageert op, een gelijkmatige puls.	R3B De leerling reageert (in beweging, beeld, klank en/of woord) op een gelijkmatige puls (beat). De puls kan verschillende tempo's aannemen en kan in verschillende types geluiden voorkomen.	R3B Je kan starten met geluiden waar de leerling zich door aangetrokken voelt. Pas verschillende tempo's toe om een reactie te bevorderen. Verschillende vormen van geluid (in verschillende volumes) kunnen hierop volgen.	<ul style="list-style-type: none"> • Stappen op gevarieerde ritmes die door een instrument worden gespeeld (10) • De beat meeklappen bij muziek in verschillende tempo's.
		R3C De leerling herkent en reageert op eenvoudige patronen met regelmatige veranderingen.	R3C De leerling reageert op veranderingen in toonhoogte (toonladder omhoog of omlaag), volume (harder of zachter worden), klankkleur (veranderingen in klankkleur bij bv een didgeridoo) of maat (sneller of langzamer gaan). De reactie kan zijn in beweging, beeld, klank en/of woord	R3C Geef de leerling de mogelijkheid om verschillende vormen van veranderingen in patronen te herkennen en wees alert op hun reacties. Als je een reactie ziet, kun je de variaties aanbrengen om de cognitieve limieten op te zoeken.	<ul style="list-style-type: none"> • Beginnen met bewegen aan het begin van een lied en stopen aan het eind (6). • Benoemen of een toon harder of zachter is dan een andere toon (6). • Met beweging aangeven of een toon hoog of laag is (hoog = armen omhoog, laag = armen omlaag) (6).
		R3D De leerling reageert op geluiden die worden gebruikt om andere dingen te symboliseren (in beweging, beeld, klank en/of woord).	R3D De leerling herkent en reageert op het feit dat geluid andere dingen kan symboliseren, zoals dat een windchimes 'klas' kan betekenen en 'triangel' muziek.	R3D Door geluidssymbolen voor personen, objecten, plaatsen of activiteiten consequent te gebruiken kan de leerling deze link gaan leggen.	<ul style="list-style-type: none"> • In beweging reageren op verschillende muziekjes van bijvoorbeeld de vogel (hoog/licht) of de olifant (laag/zwaar)
P3 Speelt eenvoudige patronen in geluid door herhaling of regelmaat	P3 Speelt eenvoudige patronen in geluid door herhaling of regelmaat.	P3A De leerling creëert bewust eenvoudige patronen door herhaling.	P3A De leerling maakt bij het maken van muziek bewust gebruik van herhaling. Er ontstaat een patroon door de herhaling van klanken. Vb op het keyboard worden bepaalde tonen herhaald door variatie (ongeveer hetzelfde spelen op een toetsenbord alleen dan ergens anders)		<ul style="list-style-type: none"> • Zelf verzinnen van geluiden/ klanken bij muziek (4) • Actief gebruiken van de zintuigen (luisteren, voelen) om een instrument te verkennen en er mee te experimenteren (6) • Ontwikkelen van hoog en laag met de stem (6)
		P3B De leerling creëert bewust eenvoudige patronen in een regelmatige maat.	P3B De leerling creëert een regelmatige beat en laat mogelijk daarbij variatie horen. Vb de leerling speelt een gevarieerd ritme op de trommel		
		P3C De leerling creëert bewust eenvoudige patronen door regelmatige veranderingen.	P3C De leerling produceert regelmatige veranderingen in hoogte, sterkte, timbre of de tempo. VB de leerling speelt een ritme steeds sneller op de trommel		<ul style="list-style-type: none"> • (Met sturing) Zelf onderzoeken van tegenstellingen: hoog-laag, hard-zacht (7) • Spelen van een ritme met een duidelijk begin en einde op bv een klankstaaf (5)
		P3D De leerling zet geluid in om iets anders te symboliseren.	P3D De leerling zet geluid in om andere dingen te symboliseren. Ze kunnen bijvoorbeeld verschillende klinkende objecten gebruiken om activiteiten te symboliseren. Vb stampen bij een olifant of tikken op een trommel om regen te symboliseren		
I3 Communiceert door het imiteren van het geluid van anderen en door te herkennen zelf geïmiteerd te worden	I3 De leerling kopieert wat hij hoort op een basis niveau (op zichzelf staande geluiden of korte eenvoudige patronen van geluid). De leerling herkent wanneer het eigen geluid of eenvoudige patroon wordt geïmiteerd door een ander. De leerling kan herhaling of gelijkmatigheid toepassen in de context van interactie (twee richtingsverkeer).	I3A De leerling herkent wanneer het eigen geluid wordt geïmiteerd.	I3A De leerling herkent wanneer een eigen geluid (vocaal of instrumentaal) wordt gekopieerd. Hij kan een blijk van waardering geven wanneer het geluid hij maakt gekopieerd wordt.	I3A Herhaal sommige, of alle, geluiden die de leerling maakt en reageert empathisch op elke reactie die de leerling geeft. Imitatie is van nature multi-sensorisch.	
		I3B De leerling imiteert een geluid dat door een ander gemaakt wordt.	I3B De leerling kopieert een geluid dat door een ander gemaakt wordt (vocaal of instrumentaal). Hoe exact dit nagespeeld wordt kan variëren.	I3B De leerkracht modelleert imitatie in geluid. De leerling kan gemotiveerd raken om geluid te kopiëren, wanneer deze geluiden geassocieerd worden met plezier maken.	<ul style="list-style-type: none"> • Eenvoudige woorden of korte zinnen meezingen met een liedje (2/3). • Imiteren van bewegingen met een lichaam die passen bij sterke of zachte tonen (3). • Meebewegen met de leerkracht op een langzame of snelle maat (5). • Meebewegen met de leerkracht op een geleidelijk sneller of langzamer wordende maat (5). • Oefenen van het zingen op verschillende toonhoogtes na voorbeeld van leerkracht (5).
		I3C De leerling herkent eigen patronen die geïmiteerd worden.	I3C De leerling herkent wanneer een eigen patroon van geluid (vocaal of instrumentaal) wordt gekopieerd. De herkenning wordt mogelijk gevolgd door een verdere muzikale activiteit (bv verdere imitatie) of door een emotionele reactie.	I3C Imiteer op momenten dat dit mogelijk is de patronen die een leerling maakt en reageer op alle mogelijke reacties die hij maakt.	
		I3D De leerling imiteert eenvoudige patronen van een ander (met herhaling, gelijkmatigheid of regelmatige variatie).	I3D De leerling imiteert een patroon dat gespeeld wordt door anderen. Het patroon kan zich herhalen, regelmatig zijn (bv een vast puls) of op regelmatige wijze veranderen (bv in toonhoogte, volume, klankkleur of maat). Ook variaties hiertussen kunnen voorkomen. De geluiden kunnen vocaal of instrumenteel zijn.	I3D Modelleer eenvoudige patronen. Speel patronen in geluid die de leerling aantrekkelijk vindt. De wil om te imiteren moet er zijn bij de leerling (en deze moet passen binnen de fysieke mogelijkheden). Reageer empathisch op alle probeersels van de leerling.	<ul style="list-style-type: none"> • Meezingen met een kort en eenstemmig liedje (4). • Meespelen met een eenvoudig ritme van de klankstaaf (5). • Imiteren van beweging gekoppeld aan klank, bv omhooggaand geluid = handen omhoog (2). • Klappen bij een klapselletje (W3). • Meeklappen met de maat als deze wordt voor geklapt (I3)

Fase 4. Klanken vormen clusters (groeïend perceptie van groepen van klanken en de mogelijke relaties hiertussen)						
Segment	Beschrijving segment	Element	Beschrijving element	Strategie	Voorbeelden muzikaal gedrag (gebaseerd op CED en Op weg)	
R4 Herkent motieven, reageert erop en legt verbanden ertussen	R4 De leerling herkent, en reageert op, korte, coherente groepen van muzikale geluiden waaruit muziekstukken zijn opgebouwd (motieven).	R4A De leerling herkent motieven en reageert hierop.	R4A De leerling herkent en reageert in beweging, beeld, klank en/of woord op korte, onderscheidende groepen van muzikale geluiden. Dit kunnen (begin) tunes zijn van bekende muziekstukken, ringtones, tv tunes of muziek speciaal ontworpen voor onderwijs.	R4A Het herkennen van motieven kan gestimuleerd worden door het aanbieden van korte, attractieve groepen van geluiden dat een leerling in potentie zelf kan produceren (zie P4A)	<ul style="list-style-type: none"> Benoemen van iets dat je dichterbij hoort komen of verder weg hoort gaan bij het horen van muziek: crescendo en decrescendo (6). Herkennen van liedjes die gekoppeld kunnen worden aan vieringen en andere cultuuruitingen, zoals kerst en sinterklaas (6). 	
		R4B De leerling herkent en reageert op variaties of herhaling in motieven.	R4B De leerling reageert in beweging, beeld, klank en/of woord op clusters van muziek die gevarieerd of herhaald worden (zoals bij call en response activiteiten).	R4B Met verschillende materialen kun je laten zien hoe motieven zich tot elkaar kunnen verhouden (door herhaling of variatie)	<ul style="list-style-type: none"> Benoemen van sterke contrasten in een muziekstukje, zoals hoog-laag, sterk- zacht, lange tonen-korte tonen, versnellen-vertragen (8/14). Benoemen welke variatie er te horen zijn in een muziekstukje qua sterkere en zachtere klanken of qua tempoandering (9). 	
		R4C De leerling herkent een coherente opeenvolging van verschillende muzikale motieven.	R4C Een leerling herkent muzikaal vraag en antwoord spel. Voorbeeld uit het proactieve domein: een vraag kan zijn 'wat deed je dit weekend', gezongen over de akkoorden C en G, waarop de leerling antwoord 'ik ging winkelen' met de akkoorden G en C.	R4C Geef de leerling de mogelijkheid om paren van motieven bij elkaar te 'zoeken'. Dit kan in beweging, beeld, klank of woord uitgewerkt worden.	<ul style="list-style-type: none"> Anders bewegen bij een tempowisseling in de muziek, zoals snellere bewegingen wanneer het ritme versnelt (7). Herkennen van herhaling door bijvoorbeeld alleen te bewegen bij het refrein en stil te staan tijdens coupletten (7). 	
		R4D De leerling reageert op muzikale motieven die gebruikt worden om andere dingen te symboliseren.	R4D De leerling herkent en reageert op het feit dat muzikale motieven gebruikt worden om andere dingen te symboliseren, zoals het gebruik maken van hallo of tot ziens liedjes. Hierbij is aan te tekenen dat de leerling het motief herkent en niet andere aspecten, zoals bv een bepaald instrument of de woorden).	R4D Potentiële motieven kunnen consequent worden toegepast voor een object, persoon, evenement of plaats totdat de link is gelegd. Voorbeeld: Peter en de wolf.	<ul style="list-style-type: none"> Aanwijzen van de juiste picto bij verschillende stemmingen in muziek, zoals blijdschap, boosheid, droefheid, schrik, angst, romantiek, dreiging en ontspanning (6). Benoemen van, of aanwijzen van plaatjes, van datgene dat door muziek kan worden uitgebeeld, zoals bijvoorbeeld een eng bos bij spannende muziek (5/7). Kiezen van de juiste plaatjes bij een geluidenverhaal, bijvoorbeeld het plaatje met regen past bij tikken op een trommel (8). Reageren met dansante bewegingen op muzikale betekenissen, zoals boze sfeer, grote passen, armen omlaag, vrolijke sfeer, lichte pasjes, fladderend met de armen (8). 	
P4 Maakt onderscheidende groepen van muzikale klanken (motief) en koppelt ze coherent	P4 De motieven kunnen geïmproviseerd zijn, of opgebouwd worden door bestaand muzikaal materiaal. De volgende fase is dat ze het door herhaling of variatie de motieven aan elkaar gelinkt worden.	P4A De leerling (re)creëert onderscheidende motieven (groepen van muzikale klanken).	P4A De leerling creëert (onbewust) een motief die door herhaling of variatie een geheel vormt.	Vb leerling speelt een slag op de gitaar en herhaalt deze	<ul style="list-style-type: none"> Spelen van varianten van een droevige muzikale sfeer en een vrolijke muzikale sfeer horen, bijvoorbeeld lange tonen = droevig en korte tonen = vrolijk (9). Bedenken van eigen bewegingen passend bij de gedraaide muziek (9). Spelen van een eenvoudige melodie op klankstaven zonder door zang ondersteund te worden (9). 	
		P4B De leerling combineert muzikale motieven door herhaling of variatie.	P4B De leerling past bewust herhaling of variatie toe bij een motief (in klank of beweging).		<ul style="list-style-type: none"> Adequat reageren wanneer de leerkracht eenvoudige dirigenthandelingen uitvoert, zoals sterke, toonhoogte of tempo (8). (Mee) Zingen van liedjes met meerdere coupletten, die moeilijk zijn qua tekst en ritme (9). Spelen van een begeleidingsritme met afwisseling in sterkte, tempo en ritme (9). Spelen van een afgesproken begeleidingsritme op klein slagwerk, trom of tamboerijn (10). Spelen van een ritme met afwisseling in tempo (7). 	
		P4C De leerling creëert al improviserend verschillende motieven.	P4C De leerlingen creëert al improviserend verschillende motieven, zoals bij vraag en antwoord.			
		P4D De leerling gebruikt muzikale motieven om andere dingen te symboliseren.	P4D De leerling zet bewust een motief in om iets anders te symboliseren.		<ul style="list-style-type: none"> Kiezen van instrument(en) bij een gegeven sfeer en hierbij experimenteren met verschillende klankkleuren en bespeel mogelijkheden (8). Kiezen van een passend instrument bij een bepaald soort geluid, bijvoorbeeld bij een geluidenverhaal (9). Kiezen van passende instrumenten om dieren uit te beelden, zoals grote trom bij beer, fluit bij vogel (9). 	
I4 Is betrokken in dialoog door het gebruik van motieven	I4 De leerling is betrokken bij muzikale dialogen door gebruik te maken van een logisch geheel van clusters (motieven), door het imiteren van motieven of door motieven logisch te combineren/linken. De leerling herkent en reageert op de relatie tussen verschillende clusters tijdens het improviseren.	I4A De leerling creëert muzikale motieven in de veronderstelling dat deze een coherente respons opleveren.	I4A De leerling creëert motieven in de context van communicatie/ interactie, wacht op een respons en reageert wanneer de respons is gegeven.	I4A Om de leerling te stimuleren kun je patronen van interactie modelleren.	<ul style="list-style-type: none"> Spelen van een eenvoudig ritme met een andere leerling (7). (Mee) spelen van een eenvoudige melodie of ritme met drie klankstaven (7). 	
		I4B De leerling imiteert motieven die gemaakt worden door anderen.	I4B De leerling is betrokken bij muzikaal dialoog door het imiteren van passende groepen van noten (vocaal, instrumentaal of in beweging), zoals bij call and respons.	I4B Door te modelleren kun je de leerling stimuleren om motieven te imiteren om zo tot interactie te komen.	<ul style="list-style-type: none"> Om de beurt spelen als geven en nemen (6). Luisteren naar een ander zonder zelf te spelen (6). Imiteren van eenvoudige danspassen van andere leerlingen (8). 	
		I4C De leerling reageert op anderen door andere motieven op coherente wijze toe te passen.	I4C De leerling reageert met een muzikaal antwoord wanneer een 'muzikale vraag' gesteld wordt (zie voor voorbeeld bij P4C), zoals bij vraag en antwoord	I4C De leerkracht modelleert deze vorm van interactie door te variëren op de motieven die in de muzikale interactie gecreëerd worden.	<ul style="list-style-type: none"> Reageren met een eigen beweging op de beweging van anderen (9). 	
		I4D De leerling communiceert met logische patronen van beurt geven, waarbij ook simultaan gespeeld kan worden.	I4D De leerling communiceert met anderen door beurt nemen en geven, en de mogelijkheid om soms logisch tegelijkertijd te spelen of te bewegen (goed samenspel). Wat er gecreëerd wordt (vocaal, instrumentaal of door beweging) en in welke stijl kan variëren.	I4D Pas de strategie 'geven en nemen' toe tijdens muzikale improvisaties. Tevens wordt gelijktijdig spelen, zingen of bewegen toegepast en wordt de leerling gestimuleerd in wat ze doen.		

Fase 5. Diepere structurele verbindingen					
Segment	Beschrijving segment	Element	Beschrijving element	Strategie	Voorbeelden muzikaal gedrag (gebaseerd op CED en Op weg)
R5 Verhoudt zich tot hele stukken: herkent de structuur, reageert op algemene kenmerken en ontwikkelt voorkeuren	R5 De leerling krijgt inzicht in muziekstukken als geheel (in toenemende lengte en complexiteit) en herkent de grote structuur ervan (bv refrein of couplet). De leerling herkent belangrijke kenmerken van de muziek, zoals tempo en modus (bv mineur/majeur) en ontwikkelt voorkeuren binnen de muziek.	R5A De leerling verhoudt zich tot hele muziekstukken, raakt vertrouwd met steeds meer verschillende muziek en ontwikkelt een voorkeur.	R5A De leerling kan zich gedurende een geheel muziekstuk concentreren. Hij wordt bekend met steeds meer verschillende muziekstukken, welke steeds langer en complexer worden en ontwikkelt een voorkeur.	R5A Biedt een breed scala aan (korte) muziekstukken aan, waarin kenmerken zitten waar de leerling een voorkeur voor heeft (bv in ritme of tempo). Maak de leerling vertrouwd met het stuk (door erover te praten of gebruik te maken van andere middelen), zodat de leerling de kennis kan meenemen bij het ontwikkelen van een eigen voorkeur. Breidt langzaam de ervaring van de leerling uit door stukken aan te bieden die langer of complexer zijn.	<ul style="list-style-type: none"> Met aandacht luisteren naar andermans muziek (6). Vertellen wat je van een muziekstuk vindt in vergelijking met andere muziekstukken (8). Benoemen van het verschil tussen soorten uitvoeringen bij bijvoorbeeld een liedje of concert (8). Hebben van een favoriete artiest en uit kunnen leggen waarom deze (9). Uit zichzelf vertellen wat je van een muziekstuk vindt (9).
		R5B De leerling herkent belangrijke structuren zoals refrein en couplet.	R5B De leerling herkent belangrijke structuren in de muziek, zoals couplet, refrein of break. De leerling anticipeert of reageert in beweging, beeld, klank en/of woord wanneer deze te horen is.	R5B Laat muziekstukken horen waar een duidelijke structuur in zit, zodat de leerling de structuur kan leren herkennen.	
		R5C De leerling reageert op belangrijke kenmerken in de muziek (zoals tempo, modus, en structuur/klankkleur).	R5C De leerling herkent algemene kenmerken in de muziek zoals major/minor (in westerse traditie), snel of langzaam tempo en klankkleur (door het gebruik van verschillende muziekinstrumenten of de stem).	R5C Laat de leerling verschillende soorten muziek horen, met verschillende kenmerken en in verschillende contexten. Bespreek wanneer mogelijk hoe stil en langzame muziek rustgevend kan zijn en hoe snelle en harde muziek opwindend kan zijn; hoe muziek in minor als verdrietig ervaren kan worden en muziek in major als blij.	<ul style="list-style-type: none"> Benoemen van variaties in een muziekstukje qua instrumenten (10). Herkennen van een driedelige maat-soort, door bv steeds de eerste tel te benadrukken met een klap (12). Benoemen welke variatie in een muziekstukje zit qua ritmewisseling of maatverandering (12). Adequaat reageren op muzikale veranderingen betreffende klank, vorm en betekenis, zoals sneller dansen op hoger tempo en sterkere klanken in de muziek (12).
		R5D De leerling reageert met 'gevoelenswaarde' op muziekstukken door associaties met objecten, mensen of evenementen.	R5D De leerling herkent de consequentie van een bepaald muziekstuk door de associatie met andere dingen. Bv een 'dagliedje' resulteert in verdriet en een bepaalde tv tune in blijheid voor het programma dat volgt.	R5D Muziekstukken kunnen systematisch gelinkt worden aan bepaalde evenementen, mensen en activiteiten.	<ul style="list-style-type: none"> Benoemen welke muziek bij welke gelegenheid past, zoals feestmuziek of achtergrondmuziek (13).
P5 Creëert en reproduceert korte en eenvoudige muziekstukken, van toenemende lengte en complexiteit; steeds meer in de maat en (en indien van toepassing) op toon	P5 De leerling creëert of reproduceert korte en eenvoudige stukken, vocaal of instrumentaal. De leerling heeft steeds meer vaardigheden om langere of complexere stukken te spelen.	P5A De leerling speelt korte en eenvoudige muziekstukken, van toenemende lengte en complexiteit.	P5A De leerling creëert of reproduceert korte en eenvoudige stukken, vocaal of instrumentaal. Hij speelt steeds meer in de maat en (indien van toepassing) op toon. De leerling heeft steeds meer vaardigheden om langere of complexere stukken te spelen.	P5A Bevordert het uitvoeren van stukken door het aanbieden van passend repertoire en door muziek te maken in groepen.	
		P5B De leerling improviseert op bekende muziekstukken, varieert op eenvoudige wijze met het oorspronkelijke materiaal.	P5B De leerling brengt variatie tijdens het uitvoeren van eenvoudige bekende muziekstukken, bijvoorbeeld door het aanpassen van het ritme of de melodie of door het toevoegen, verwijderen of wijzigen van het muzikaal materiaal.	P5B Strategie: Bevordert het improviseren door het te demonstreren en door groepsimprovisaties (zie I5)	<ul style="list-style-type: none"> Passend dansen bij diverse soorten muziek, zoals house, hardrock of slow (11).
		P5C De leerling creëert korte en eenvoudige stukken, mogelijk oplopend in grootte, complexiteit en samenhang, waarbij gebruik gemaakt kan worden van algemene karakteristieken van bepaalde gevoelens. Ze kunnen ook gelinkt worden naar externe associaties.	P5C De leerling creëert korte en eenvoudige (muziek)stukken, mogelijk oplopend in grootte en complexiteit, in steeds meer samenhang. De algemene karakteristieken van de stukken kunnen gebaseerd zijn op bepaalde emoties en kunnen geassocieerd worden met externe gebeurtenissen, plaatsen of mensen	P5C Leerlingen worden gestimuleerd om bijvoorbeeld een (muziek)stuk te maken bij een bepaalde emotie. De leerkracht kan de leerlingen suggesties geven van muziekstukken met bepaalde emoties, samen aan een stuk te werken, of suggesties voor toevoegingen te geven.	
		P5D De leerling heeft de capaciteit om korte, eenvoudige (muziek)stukken uit te voeren, met de mogelijkheid om door te groeien naar de behoefte om langere en complexere materiaal aan te kunnen.	P5D De leerling heeft de capaciteit om korte en eenvoudige (muziek)stukken uit te voeren door te zingen, te spelen op instrumenten of door het managen van technologische mogelijkheden. Deze fysieke mogelijkheden geven de mogelijkheden om materiaal te produceren van toenemende complexiteit en lengte.	P5D Je kunt de leerling ondersteunen bij het bevorderen van hun capaciteit door het benoemen van vereisten, door verbale instructie te geven, of fysieke ondersteuning te bieden.	
I5 Voert uit, of improviseert, samen met anderen met behulp van steeds meer ontwikkelde samenwerkingsvaardigheden	I5 De leerling creëert of co-creëert muziek met anderen, waarbij hij gebruik maakt van steeds verder ontwikkelde samenspelvaardigheden (in toenemende lengte en capaciteit). De leerling kan zijn aandacht richten en luisteren naar anderen terwijl hij zelf speelt. Hij is zich bewust van de eigen invloed op het samenspel.	I5A De leerling voert gelijktijdig met anderen eenvoudige stukken op, waarbij ze een gemeenschap deel hebben.	I5A De leerling speelt, zingt of beweegt eenvoudige (muziek)stukken samen met anderen waarbij alle deelnemers hetzelfde spelen of zingen.	I5A Je draagt de motivatie en energie van het samen muziek maken uit (samen zingen, ritmes spelen of bewegen).	<ul style="list-style-type: none"> Spelen van een melodisch motief met een groepje leerlingen (15).
		I5B De leerling voert samen met anderen uit, met behulp van steeds meer ontwikkelde samenspelvaardigheden en met behoud van een onafhankelijk deel.	I5B De leerling speelt of zingt samen met anderen, waarbij hij een eigen partij speelt/zingt. De samenspelvaardigheden, zoals het op tijd spelen, op het goede moment spelen of in harmonie zingen/spelen, ontwikkelen zich steeds meer.	I5C Geef het samenspele vorm door muziekstukken te gebruiken met verschillende partijen, waarbij de ene partij eenvoudiger is dan de andere. De leerling kan in beginsel steun krijgen van andere mensen die dezelfde partij spelen/zingen.	<ul style="list-style-type: none"> Met een groepje een eigen partij blijven zingen terwijl er doorheen gezongen wordt (13). Begeleiden van een gezongen liedje met een eenvoudige gegeven melodie op bijvoorbeeld het keyboard (16). Zingen van een eenvoudige canon (12).
		I5C De leerling improviseert met anderen, herhaalt, varieert of bouwt verder op eenvoudig aangeboden materiaal.	I5C De leerling improviseert met anderen, waarbij ze in meer of mindere mate variëren op het gegeven materiaal.	I5C Modelleer (in eerste instantie) op zeer eenvoudige manier de patronen waarin op gegeven materiaal wordt geïmproviseerd. Moedig de leerling aan om hetzelfde te doen.	
		I5D De leerling improviseert met anderen waarbij hij ze materiaal aanbiedt om te gebruiken.	I5D De leerling creëert materiaal voor anderen om daarop te improviseren, in het kader van groepswerk. Strategie: De leerkracht 'model the production of ideas and their imitation, and encourage children and young people to do the same	I5D Modelleer het creëren van ideeën en het improviseren hierop. Moedig de leerling aan hetzelfde te doen.	

Fase 6. Volgroeide artistieke expressie					
Segment	Beschrijving segment	Element	Beschrijving element	Strategie	Voorbeelden muzikaal gedrag (gebaseerd op CED en Op weg)
R6 Verhoudt zich tot muziekstukken als abstracte verhalen waarin patronen of noten herhaald of gevarieerd worden om betekenis te geven. Maakt onderscheid tussen muziekstijlen en uitvoeringen.	R6 De leerling herkent dat muziekstukken verhalen van geluid zijn, die hun eigen abstracte betekenisnissen kunnen hebben. Hij kan onderscheid maken tussen verschillende muziekstijlen en verschillende uitvoeringen. De leerling herkent dat een noot of een cluster van noten afgeleiden kunnen zijn van een of meerdere andere noten. Hij weet dat een bepaalde patronen in muziek kenmerkend zijn voor een bepaalde stijl en herkennen de kenmerken van een bepaalde uitvoering van een muziekstuk.	R6A De leerling ontwikkelt een volwassen reactie op muziek, en geeft betekenis aan muziekstukken als 'verhalen in geluid'.	R6A De leerling verhoudt zich tot muziekstukken als 'abstracte verhalen in geluid' en ontwikkelt een esthetische reactie op muziek. De leerling kan betekenis geven aan muziek, waarbij inhoud en structuur van de muziek variëren afhankelijk van de culturele context.	R6A Geef de leerling de mogelijkheid om een breed repertoire muziekstukken te horen, zowel bekende als minder bekende stukken. De lengte en de complexiteit van de nummer neemt toe. Het luisteren wordt versterkt door proactieve en interactieve werkvormen.	
		R6B De leerling is steeds vertrouwd met een toenemend aantal muziekstijlen en genres en ontwikkelt voorkeuren.	R6B De leerling raakt vertrouwd met een toenemend aantal muziekstijlen en genres. Hij zij ontwikkeld af- en voorkeuren.	R6B Geef de leerling de mogelijkheid om een breed scala van muziekstijlen en genres te horen. Stimuleer hem waar mogelijk om te reflecteren op hun voorkeuren en de redenen hiervoor.	
		R6C De leerling is steeds vertrouwd met verschillende uitvoeringen van muziekstukken en verschillende stijlen van uitvoeringen en ontwikkelt een voorkeur.	R6C De leerling leert verschillende uitvoeringen kennen van bepaald werk (via audio opnames) en leert verschillende stijlen van uitvoeringen kennen. De leerling ontwikkelt een voorkeur.	R6C Wanneer de leerling vertrouwd is met een bepaald muziekstuk, kun je uitvoeringen van verschillende artiesten introduceren. Je kunt dan ook weer andere muziekstukken laten horen van eenzelfde artiest. Introduceer ook verschillende stijlen van uitvoeringen, zoals Bach gespeeld op een harpsichord of een piano.	
		R6D De leerling wordt zich bewust van hoe muziek als abstracte verhalen in geluid zich relateert tot andere media (zoals woorden, beweging etc) om multi modale betekenis te geven.	R6D De leerling wordt zich bewust van de functie en van muziek en hoe zich dit relateert tot multi modale ervaringen (als in filmmuziek, liedjes, dans etc)	R6D De leerling onderzoekt de betekenis van multi modale creaties en activiteiten vanuit een intuïtief niveau (bijv in dans) of in gesproken taal.	
P6 Communiqueert door een expressieve uitvoering, met toenemende technische beheersing. Creëert muziekstukken om een bepaald effect na te streven.	P6 De leerling communiceert met anderen door op expressieve wijze te zingen of te spelen, waarbij hij over steeds meer technische vaardigheden beschikt. De leerling kan muziekstukken creëren om een bepaald effect te bewerkstelligen. De leerling heeft (enig) begrip van de expressieve mogelijkheden van muziek en kan dit betekenisvol overbrengen.	P6A De leerling speelt of zingt expressief met originele interpretaties.	P6A De leerling zingt of speelt expressief waarbij hij gebruik maakt van bekende uitvoeringstechnieken zoals vibrato en rubato. Op het hoogste niveau kan de leerling een eigen originele interpretatie maken van een muziekstuk.	P6A Stimuleer de leerling om expressief te presenteren door voor te doen en door over de verschillende mogelijkheden te spreken. Stimuleer zelfexpressie en originaliteit.	
		P6B De leerling improviseert op muziek in een bekende stijl of stijlen om een gewenst effect over te brengen.	P6B De leerling improviseert op muziek om een gewenst effect over te brengen. Op het hoogste niveau creëert de leerling originele versies van gegeven materiaal (zoals improviseren op jazz standards).	P6B Stimuleer improvisatie door het luisteren van opnames, door voor te doen en door betrokkenheid in groepsimprovisaties (zie I5). Discussieer wanneer mogelijk omver de gewenste effecten.	
		P6C De leerling componeert muziekstukken in een vertrouwde stijl om gewenste effecten over te brengen.	P6C De leerling componeert muziekstukken om een gewenst effect over te brengen. Op het hoogste niveau componeert de leerling origineel materiaal dat door anderen van intrinsiek muzikale waarde wordt beoordeeld.	P6C Breng de leerling in contact met een breed scala aan muziek die verschillende functies hebben, bespreek de effecten waar mogelijk.	
		P6D De leerling ontwikkelt technische vaardigheden om aan de eisen van een breder repertoire te voldoen.	P6D De leerling ontwikkelt technische vaardigheden om tegemoet te komen aan hun muzikale wensen en eisen.	P6D Gebruik 'conventionele' benaderingen ter ondersteuning van de ontwikkeling van technieken, waaronder demonstratie, fysieke begeleiding en mondelinge instructie.	
I6 Maakt expressief muziek met anderen. Het repertoire wordt steeds breder qua nummers, stijlen en genres.	I6 De leerling speelt of zingt expressief en coherent samen met anderen. Hij heeft een toenemend repertoire aan stukken, welke bestaat uit steeds meer stijlen en genres. De leerling kan de functie of betekenis van muziek overbrengen in groepsrepresentaties en kan zijn manier van spelen aanpassen om coherent bij te dragen aan een ensemble.	I6A De leerling is zich bewust van, en kan zich aan passen aan, de expressiviteit van de muziek creërende groep.	I6A De leerling waardeert en imiteert de expressiviteit van het zingen en spelen van anderen in groepswork.	I6A Modelleer en discussieer wanneer mogelijk de expressiviteit van de groep.	
		I6B De leerling draagt zijn eigen expressiviteit over aan anderen die spelen of zingen in een ensemble.	I6B De leerling draagt zijn eigen expressiviteit over aan anderen waarmee hij samen speelt of zingt.	I6B Modelleer de expressiviteit in het groepswork en bespreek de persoonlijke muzikale uitvoeringsstrategieën.	
		I6C De leerling improviseert in coherentie met anderen en deelt en ontwikkelt op steeds meer geavanceerde manieren.	I6C De leerling improviseert in coherentie met anderen. Hij deelt en ontwikkelt op steeds meer geavanceerde wijze muzikaal materiaal. Strategie:	I6C Laat zien hoe je muzikaal materiaal kan delen en ontwikkelen met anderen en stimuleert de leerling om hetzelfde te doen.	
		I6D De leerling ontwikkelt steeds geavanceerdere ensemblevaardigheden en beheerst materiaal van groeiende technische en muzikale complexiteit als onderdeel van een groep.	I6D De leerling vertoont steeds meer gevorderde ensemblevaardigheden in groepswork en is in staat materiaal van groeiende technische en muzikale complexiteit uit te voeren.	I6D Gebruik min of meer conventionele onderwijsstrategieën om de technische en muzikale ontwikkeling van kinderen en jongeren in groepswork te ondersteunen - met mogelijk een grotere nadruk op demonstratie dan verbale instructie.	

Thema	Item	Toelichting
Denken en handelen	Creativiteit	“Creativiteit is de vaardigheid van de leerling om ideeën te bedenken en dingen te creëren die nieuw, verrassend en waardevol zijn voor de leerling zelf.” (Potters & Lutke, 2018)
Denken en handelen	Digitale geletterdheid	Bij digitale geletterdheid leren leerlingen kennis en vaardigheden op het gebied van digitale technologie en media. Ze leren nadenken over de waarde ervan voor zichzelf en de samenleving. Ze leren digitale technologie gebruiken om uiting te geven aan hun eigen persoonlijkheid en creativiteit (Curriculum.nu, 2019)
Denken en handelen	Respect & begrip	Bij respect & begrip gaat het om het tonen van respect en begrip voor andere visies, uitingen en gedragingen. De leerling leert respectvol omgaan met meningen van anderen en leert zich te verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van anderen.
Denken en handelen	Feedback	De leerling leert zowel feedback te geven als feedback te ontvangen. Hiervoor zijn denkvaardigheden van belang, maar ook houdingsaspecten, reflectie en zelfregulerend vermogen.
Jezelf kennen	Emotieregulering	Emotieregulering richt zich op het omgaan met emoties van jezelf en anderen. De leerling leert emoties te herkennen en te benoemen, emoties te uiten en adequaat te reageren op emoties.
Jezelf kennen	Mogelijkheden & uitdagingen	Onder mogelijkheden & uitdagingen valt het onderzoek naar de persoonlijke mogelijkheden en uitdagingen van een leerling en het ontdekken en (h)erkennen van passie en capaciteiten. Dit onderzoek kan uitgevoerd worden binnen de schoolse situatie, maar kan zich ook richten op buitenschoolse activiteiten en uitstroom mogelijkheden.
Jezelf kennen	Participatie	Bij participatie gaat het om actieve deelname van de leerling. We kunnen hierbij onderscheid maken tussen participatie van de leerling binnen een klas of groep en de participatie bij kunst- en cultuuractiviteiten ‘buiten’ de school (bv concertbezoek). Ook de mate van doorzettingsvermogen speelt hierbij een rol.
Jezelf kennen	Taakgerichtheid	Taakgerichtheid is het zelfstandig, of met hulp, kunnen uitvoeren van een taak. Het stellen van doelen en het maken van een planning kunnen hier onderdeel van zijn. De concentratie van de leerling kan invloed hebben op de taakgerichtheid van de leerling.
Omgaan met anderen	Artistieke expressie	Artistieke expressie is het vormgeven van ervaringen, gevoelens en/of gedachten in een kunsttaal. Het stelt de leerling in staat om zich op eigen wijze uit te drukken en betekenisvol te communiceren in (bewegend) beeld, klank, woord en beweging of een combinatie hiervan. De leerling leert deze kunsttaal te ervaren, te herkennen, te begrijpen en te gebruiken.
Omgaan met anderen	Geven & nemen	Bij geven & nemen gaat het om het leren van een balans te vinden tussen geven en nemen. Denk hierbij aan bijvoorbeeld het geven en nemen van een beurt. Maar ook aan het evenwichtig bijdragen van ideeën tijdens een gezamenlijke activiteit of aan het zich houden aan impliciete of expliciete afspraken.
Omgaan met anderen	Presenteren	Presenteren is het tonen van eigen of gemeenschappelijke artistieke uitingen. De leerling leert afspraken te maken, samen te werken, initiatief te tonen, lef te hebben, onder spanning te presteren en contact te maken met het publiek. Hij leert terug te kijken op de presentatie en te reflecteren op die ervaring. Dit proces geeft inzicht in eigen voorkeuren, identiteit en in eigen kunnen. De context van de presentatie kan verschillen (bijvoorbeeld binnen de klas, met ouders erbij, of buiten de school).
Omgaan met anderen	Taalbegrip	Door middel van de Nederlandse taal en Nederlands ondersteund met Gebaren (NmG), verlenen leerlingen betekenis aan de wereld en kunnen ze gevoelens, ervaringen, meningen en feiten onder woorden brengen, begrijpen en interpreteren. Muziek kan een ingang zijn bij de ontwikkeling van taalbegrip.